

Posudek na habilitační práci Ladislava Koreně *Practices of Reason*

Habilitační spis Ladislava Koreně předkládá systematický výklad o fenoménu lidské racionality, či širěji rozumových schopností. Usiluje při tom o organické propojení několika (druhů) zdrojů: 1) „synchronní“ inferencialistické analýzy lidské diskursivní racionality a zvláště její „jádrové“ formy, tvrzení (*assertion*), 2) metody pragmatické genealogie rekonstruující (pravděpodobný či možný) evoluční vznik a vývoj specificky lidských forem racionálně-diskursivních interakcí, a 3) empirické evidence (zvláště z oblasti kognitivní vědy) o povaze, fungování a (ontogenetickém) vývoji lidské racionality. Koreňova syntéza představuje poměrně jedinečnou práci, pozoruhodnou svou propracovaností a komplexitou. Zároveň poskytuje vyčerpávající a obdivuhodně interdisciplinární přehled důležité odborné literatury vztahující se k pojednávanému tématu. Po formální stránce lze zároveň pochválit „pedagogicky“ důsledné strukturování celého textu, opatřeného úvodem a shrnutími jednotlivých částí. (O kvalitě a relevanci práce svědčí i to, že je zároveň v knižní podobě vydávána prestižním mezinárodním akademickým nakladatelstvím Routledge.)

Spis se skládá ze tří částí, každá obsahuje dvě kapitoly. První část, „Pohyb v prostoru důvodů“, je věnována tvrzení jako základnímu a zakládajícímu typu racionální diskursivní praxe. První kapitola předkládá „pragmatickou genealogii“ tvrzení. Ústřední druh racionální praxe, zakládající pro lidskou racionalitu, autor v tvrzení spatřuje v návaznosti na brandomovský inferencialismus. Jeho diskuse několika možných filosofických analýz povahy tvrzení se nakonec přiklání právě k dialektickému inferencialistickému výkladu, podle něhož je tvrzení jazykovým tahem udílejícím druhým oprávnění ptát se po důvodech mluvčího (pro jeho tvrzení) a závazek tyto důvody udat, bude-li třeba. Pro vznik této praxe následně autor předkládá možnou (modelovou) „pragmatickou genealogii“, rekonstrukci jeho vzniku analogickou genealogické rekonstrukci poznání předložené E. Craigem a navazující na H. Price a jeho (hypotetický) příklad lidských předků, jejichž tvrzení vyjadřují pouhé názory („Mo’ans“). Koreňova vlastní rekonstrukce „diskursivního přirozeného stavu“ zdůrazňuje pragmatickou výhodnost ustavení praxe (včetně mechanismů umožňujících její vyžadování ze strany komunity) tvrzení jako informací/signálů (o faktech), od nichž se očekává pravdivost, upřímnost, ověřenost a ověřitelnost, odvolatelnost, a zodpovědnost jejich mluvčích.

Druhá kapitola, „Artikulace prostoru důvodů“, kriticky přehodnocuje některé rysy Brandomova pojetí tvrzení jako jazykové praxe předpokládající struktury inference a (zvláště) neslučitelnosti. Brandomova teze, že tyto vztahy jsou primitivně konstitutivní pro lidský jazyk a pre-logické (logická struktura přistupuje k lidskému jazyku až později), byla předmětem kritiky (např. McDowell). Koreň navrhuje řešit tento spor aplikací metody genealogické rekonstrukce: lze si představit, že naši předkové pro potřeby své komunikace potřebovali vytvořit explicitní dialektické nástroje (např. vyjadřující popření). Zdá se být plausibilní tvrdit, jak naznačuje Koreňova genealogická rekonstrukce, že logické relace a zákony nejsou ani nadstavbou prelogických inferenčních vztahů (jak tvrdí Brandom), ani v těchto vztazích od počátku inherentně přítomné (jak tvrdí McDowell), nýbrž je zčásti ex post vyjadřují, zčásti dále (re)konstituují, upravují a koordinují.

Druhá část, „Povaha usuzování“, dále zkoumá status a povahu usuzování (*reasoning*) jako schopnosti udávat a požadovat důvody zvláště v intersubjektivním styku. Třetí kapitola, „Usuzování: interakcionistický přístup“, usiluje o konfrontaci různých pojetí usuzování, z nichž

některá (tradičněji filosofická) je chápou jako nástroj jednotlivcova (tedy individuálního) rozvažování, poznání a rozhodování (deliberace). Novější zjištění kognitivní vědy (např. Mercier a Sperber), jež Koreň extenzivně mapuje a k nimž se do jisté míry (filosoficky) přihlašuje, naopak naznačují, že lidský rozum je primárně nástrojem vzniklým a nejlépe se osvědčujícím pro účely interpersonální komunikace a konfrontace ohledně tvrzeného (odůvodňování atd.), zatímco individuální rozvažování je spíše sekundární kapacitou. Koreň je nicméně z inferencialistické perspektivy kritický vůči reprezentacionistickým aspektům kognitivněvědných pojetí usuzování. Čtvrtá kapitola, „Usuzování jako udávání a požadování důvodů“ se pokouší formulovat kompromisní či rovnovážnou pozici inkorporující silné stránky inferencialistické analýzy (usuzování jako v zásadě individuální kompetence pohybu v síti vztahů závazků a oprávnění – tato síť sama ovšem je intersubjektivní instituce) a kognitivněvědných a genealogických obrazů vzniku této kompetence. Koreň se ve výsledku přiklání k hypotéze primárně pragmatické (ekonomické) motivace vzniku směny důvodů – adaptace umožňující koordinovat se výhodným způsobem (tato výhodnost ovšem velmi významnou měrou znamená právě výhodnost „kognitivní“ – schopnost lepšího, přesnějšího, flexibilnějšího rozpoznávání, interpretace a reakce na vnější události a podněty). Poukazuje však správně na zásadní význam faktu, že tato kompetence byla převzata a dále rozvinuta pro potřeby rozvažování i mimo kontexty, kde rozvažování primárně slouží účelům efektivní a přínosné skupinové koordinace, což umožnilo *chápat* důvody a vztahy jejich směny a konfrontace také v jiných pojmech, než jen těch artikulujiících zájem na sdíleném podniku a sdíleném prospěchu (*joint success*).

Tato transformativní emancipace nástrojů, majících (pravděpodobně) primárně pragmaticko-intersubjektivní rodokmen, směrem k širší paletě využití, poukazuje k třetí části knihy, „Od intersubjektivní k objektivnímu myšlení“. Primárním inspiračním zdrojem je zde pro Koreň podrobné kritické čtení prací psychologa Michaela Tomasella a jeho výkladu vzniku a vývoje „sdílené intencionality“. Pátá kapitola, „Sdílený svět: intersubjektivní základy“ se věnuje Tomasellovu výkladu a identifikuje jeho silné i slabé stránky. Jeho silnými stránkami je, že jednoduše nepostuluje (jako to dělá např. Brandom) ostrou hranici mezi sentienčí – sentientními tvory (mimo-lidští živočichové, také předkové lidí) – a specificky lidskou sapiencí, a naopak se soustřeďuje na přirozený předpoklad, že k překročení této hranice v průběhu evoluce muselo dojít *postupně*, a snaží se osvětlit jak. Možné problematické stránky pak souvisejí s přílišnou náročností Tomasellova obrázku – malé děti (nebo naši předkové) se podle něho dopracovávají ke sdílené intencionalitě prostřednictvím tvorby jistých forem teorie mysli (resp. teorií o tom, co si druzí myslí, včetně toho, co si druzí myslí o tom, co oni si myslí).

V poslední kapitole, „Objektivní myšlení“, Koreň syntetizuje předchozí výklady a diskuse a pokouší se ukázat – pomocí konfrontace Tomasellova výkladu s pracemi filosofů jako Davidson a Brandom –, odkud vychází specificky lidská forma propozičního myšlení, které má pojmové nástroje k artikulaci zásadního rozdílu mezi „subjektivním“ a „objektivním“. Objektivita (či pojem, idea objektivity) předpokládá specifické nástroje intersubjektivního uchopení a výkladu postojů, jednání a přesvědčení druhých. Jakkoli různé formy této „triangulace“ (jak ukazuje Tomasello) existují už na předjazykové úrovni, objektivita v plném smyslu slova se zdá být až záležitostí existence hry na udávání a požadování důvodů a nástrojů posuzování správnosti těchto důvodů (tj. existence pravidel, podle nichž je tato hra hrána). Jak Koreň naznačuje, objektivita je založena ve specifickém typu intersubjektivní zkušenosti – plné symetrie vztahů, v nichž jak já, tak druhý můžeme zaujmout pozici jak toho, kdo něco tvrdí (komu je připisováno přesvědčení), tak toho, kdo toto tvrzení hodnotí (případně může

požadovat důvody pro ně). Tato zkušenost implicitně zahrnuje ideu intersubjektivně otevřeného standardu správnosti (pravdy). Jak rozvinutou a komplexní podobu však musí hra na udávání a požadování důvodů mít, aby jejím prostřednictvím mohl být tento standard ztělesněn, o tom neapanuje mezi Koreněm diskutovanými autory (ani jimi a jím samotným) shoda.

Předložený spis pochopitelně filosoficky jinak orientovaného čtenáře podněcuje ke kladení možných otázek; příznačně však možná ani ne tak proto, že by je předložený spis nezodpovídal (či neanticipoval možnosti jejich zodpovězení), ale spíše proto, že tak činí způsobem, který toto nutkání ponechává stále živým. S touto výhradou je třeba interpretovat následující možné podněty k rozpravě:

- 1) Autor přejímá Brandomův (širěji inferencialistický) předpoklad, že tvrzení je centrální, konstitutivní či nejzákladnější formou racionálně-diskursivní aktivity, či obecněji vzato jazyka vůbec. Na str. 2. k tomu sám říká, že konstatovat fakta (ať už konkrétní, či abstraktní) způsobem, který může být pravdivý, nebo nepravdivý, je charakteristickým znakem lidské sapience a že lidské racionální postoje a aktivity se týkají do značné míry právě takovýchto (faktových) tvrzení. Zatímco pro Brandoma hraje centralita tvrzení významnou logickou roli v rámci jeho systému (a s ohledem na to tento její status podrobně obhajuje), Koreň nepředkládá podobné argumenty, nýbrž genealogický předpoklad, že cosi jako tvrzení muselo být primární formou, na níž se odehrál přechod od předjazykové k jazykové lidské životní formě. To jsou ale, zdá se mi, dva různé typy centrality; a jakkoli se autor postupně soustřeďuje podstatně na centralitu tvrzení (či prototvrzení) ve druhém smyslu slova, jeho výchozí motivací pro legitimitu a filosofickou „přirozenost“ soustředění se na tvrzení jsou spíše argumenty prvního druhu, resp. výsledky argumentů předkládaných Brandomem a jinými. Stojí za to poznamenat, že Brandomova teze centrality tvrzení, a tedy centrálního významu hry na udávání a požadování důvodů pro naše tvrzení, není nerozporovaná. Ze současných autorů stojí za to zmínit přinejmenším extenzivní a systematickou kritiku, s níž přišli Kukla a Lance. Koreň zmiňuje Kuklu a Lance jen okrajově, na jednom místě, a zdá se, že nevěnuje příliš prostoru námitkám (nejen jejich), že lidská diskursivní aktivita nespočívá ani centrálně, ani z velké části, v tvrzeních a jejich zdůvodňování, nýbrž v celé řadě velmi různých jazykových aktivit (z nichž nejprimitivněji zjevnými jsou promluvy pracující s jinými slovesnými způsoby – otázky a rozkazy, zhruba řečeno). Lze tvrdit, že ne-oznamovací formy promluv tvoří jen jakýsi materiál, z něž jsou v posledku vystavěny naše zdůvodňovací praktiky, a jako takové jsou „jen“ ztělesněním fungování pravidel, v jejichž následování spočívá na prvním místě či pouze významuplnost našich tvrzení?

Podobnou výhradu lze adresovat využívání Wittgensteina a jeho modelových her z úvodních paragrafů *Filosofických zkoumání* na podporu brandomovské rekonstrukce logické struktury jazyka. Wittgensteinovy příklady slouží právě jeho projektu *polemiky* s představou, že jazyk spočívá primárně či z většiny v tvrzeních formulujících pozorování faktů či stavu věcí ve světě. Oproti Brandomovi má za to, že centrálním způsobem konstitutivní pro náš jazyk není žádná konkrétní jazyková hra. (Jak argumenty Wittgensteinovy, tak argumenty Kukly a Lance nemají ovšem v Koreňově smyslu primárně „genealogickou“ ambici, nýbrž usilují o lepší „synchronní“ analýzu jazyka.)

- 2) Jsem si vědom toho, že formulovat podobné kritické otázky namířené na práci empirických vědců z perspektivy filosofie je vždycky ošidné, ale přesto: jak rozumné je spoléhat se Tomasellovy (i jiných autorů) rekonstrukce vývoje těch či oněch struktur racionality atd. mezi našimi prapředky? Tomasello si vesměs vypomáhá extrapolacemi z „náhradních zdrojů“ – primatologických studií a vývojově-psychologických studií prováděných u malých dětí. Jak Tomasello sám konstatuje, malé děti v průběhu prvních let života během osvojování jazyka nabývají racionálních kompetencí takového typu, které ani mezi dospělými primáty pozorovat nelze. *Fylogenetický* popis toho, jak mohli těchto schopností nabýt naši předkové, se tak musí primárně opírat o evidenci ohledně *ontogenetického* vývoje. Jaké limity a problémy podobný postoj může mít? Koreň sám zmiňuje, že podobným rekonstrukcím se často pejorativně říká „just so stories“, a jsou předmětem metodologické kritiky (autorem vesměs nezmiňované) ze strany filosofie vědy: typicky že podobné genealogické rekonstrukce dedukují na základě specifickým způsobem zatíženého pozorování *současných* sociálně-interakčních fenoménů to, co *považují* za jejich jádro, aby následně předpokládaly, že toto jádro stálo u evolučního zrodu dané praxe, a tomu odpovídajícím způsobem odvyprávěly příběh jejího vývoje, včetně dodaného naturalistického či herněteoretického rámce. (Jednou pozoruhodnou a markantní formou této kritiky – z kontextu bezprostředně nesouvisejícího s Koreňovou prací – je feministická kritika lingvistických teorií předpokládajících distinktně odlišný druh jazykových kompetencí a projevů u mužů a u žen a rekonstruujících evoluční rodokmen těchto rozdílů, jež lze přitom z jiné perspektivy analyzovat jako historicky a kulturně podmíněné a naprosto nevrozené či univerzální.) Jak vážné jsou podobné námitky pro autorův projekt?

Koreň sám (na str. 13) říká, že metoda pragmatické genealogie, jak je typicky používána (a předpokládám, že jeho vlastní přístup k ní není v tomto ohledu podstatně odlišný – viz str. 19) neaspiruje na historickou přesnost. Zároveň popisuje vývojové děje a stupně (z pochopitelných důvodů) odlišné od toho, co můžeme v jazyce pozorovat v současnosti. Jestliže to ale ani nemusí být nutně pravda, ani to neaspiruje na analýzu lidského jazykového chování (diskursivní racionality) v současném smyslu slova, v jakém smyslu může být, jak sám říká, „osvětlující“ (*illuminating*)? Ve wittgensteinovském duchu lze připomenout, že filosofie je jakýmsi snášením vzpomínek a příkladů na jednu hromadu za určitým účelem; za jakým účelem pragmaticky rekonstruujeme minulost, která (jak sami říkáme) se vůbec nemusela odehrát tak, jak ji rekonstruujeme?

- 3) Úvaha týkající se zprostředkovaně i problému uvedeného výše (pod 1) – centrálního statusu tvrzení. Tomasellov výzkum malých dětí se vesměs zaměřuje na schopnost koordinace ve vztahu k dosahování určitých cílů, pro niž je schopnost formulovat pravdivá tvrzení a rozlišovat je od nepravdivých klíčová. Většina rodičů malých dětí ale myslím potvrdí – tento anekdotický postřeh uvádím pochopitelně bez ambice vyvracet výsledky studií s řádným experimentálním designem –, že tento obrázek o tom, jakým způsobem děti tráví svůj čas a jaké typy aktivit jsou významně přítomné při jejich vývoji, je poněkud neúplný. Děti tráví velmi mnoho času (a to významnou měrou i ve věku pozdějším než Tomasellem sledovaných 2,5 roku) složitými, často značně bizarními *hrami*. Náplň a povahu těchto her lze popsat pomocí pojmů jako „koordinace za účelem dosažení cíle“ nebo vůbec klasifikovat jako „kognitivní“ jen za cenu určitého

zkreslení. Tyto hry jsou (často) vysoce symbolické, imaginativní a interaktivní (možná dokonce manipulativní?). Rovněž nelze s jistotou tvrdit, že jsou vždy zacíleny k dosažení jiného cíle, než je hraní hry samotné. (Děti ukládající opakovaně, celé hodiny, panenky do postýlek; děti bez přestání fluidním způsobem pojmenovávající své hračky jmény svých kamarádů, jmény pohádkových postav, i dalšími zcela nahodilými jmény; děti a rodiče opakovaně vybafávající na sebe zpoza rohu (předem o sobě samozřejmě vědí); děti „cargokultickým“ způsobem napodobující činnosti dospělých, resp. nahodilé a neproniknutelným způsobem zkombinované výseky z nich; aj.) Jistěže trávení času těmito aktivitami přispívá rozvoji kognitivních a kooperativních schopností; jako popis toho, co se během dětství děje a oč přitom jde, by se mi však zdálo zjednodušující konstatovat, že se malé děti během dětství zabývají různými činnostmi rozvíjejícími kognitivní a kooperativní schopnosti (sdílenou intencionalitu). (Naopak bychom, kdybychom chtěli, mohli toto popsat jako spíše nahodilý a druhotný, jakkoli jistě prakticky užitečný, dopad hry jako centrálního typu aktivity dítěte – hry, která spočívá (např.) v soustavném vytváření a přetváření velmi komplikovaného symbolicko-interaktivního obrazu či spíše prožitku světa.)

Související otázkou by pak bylo: jestliže pragmatické genealogie (toho druhu, s nimiž pracuje Koreň) rekonstruuje obraz vývoje člověka s ohledem na to, co může být za určitým filosofickým způsobem osvětlující (spíše než nutně historicky adekvátní), nebylo by právě tak dobře možné (a možná ještě víc osvětlující) představit si značně jinak rekonstruovaný úsvit lidských jazykových interakcí – takový, který by od počátku a centrálním způsobem byl postaven na hře jako magicko-symbolické interaktivní aktivitě vytvářející jistý prožitek či zkušenost?

(Rád bych poznamenal, že nepředpokládám, že by tyto podněty pro rozpravu byly zásadními námitkami ohrožujícími autorovu pozici; nepochybuji, že bude mít mnoho zajímavého, co na ně odpovědět.)

Celkové zhodnocení: podle mého soudu předložený spis Ladislava Koreně více než naplňuje požadavky kladené na habilitační práci a lze jej bez výhrad doporučit k obhajobě.